
DOI: <https://doi.org/10.34768/r1.2022.v481.06>

Piotr Mikiewicz*

Dolnośląska Szkoła Wyższa we Wrocławiu

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6102-5768>

e-mail: piotr.mikiewicz@dsw.edu.pl

**EDUKACYJNE KONTEKSTY BADAŃ MŁODZIEŻY –
REFLEKSJA NA TEMAT ZNACZENIA PODZIAŁÓW
SUBDYSCYPLINARNYCH (NA KANWIE DOŚWIADCZEŃ
WSPÓŁPRACY W POLSKIM ŚRODOWISKU
SOCJOLOGICZNYM)**

EDUCATIONAL CONTEXTS OF YOUTH RESEARCH – A REFLECTION ON THE IMPORTANCE OF SUBDISCIPLINARY DIVISIONS (ON THE BASIS OF THE EXPERIENCE OF COOPERATION IN THE POLISH SOCIOLOGICAL COMMUNITY)

Keywords: sociology of youth, sociology of education, subdisciplinary divisions in sociology.

The text is the author's reflection on the importance of subdisciplinary divisions in sociology. In particular, the author looks at the motives and functions of distinguishing the research community of sociology of youth and education. The analysis is carried out in two dimensions: meta-scientific and social. As regards the first dimension, the author shows the logic of the formation of sub-disciplinary boundaries as an effort to integrate the research community. The second dimension shows the difficulty of defining a clear demarcation between the sociology of youth and the sociology of education due to the object of interest of these two research communities.

***Piotr Mikiewicz** – doktor habilitowany nauk społecznych w dyscyplinie socjologia, profesor uczelni; zainteresowania naukowe: socjologia edukacji, kapitał społeczny, nierówności społeczne, struktura społeczna.

The text has an essayistic character and is an expression of the author's personal reflections and an invitation to a discussion in the discussed problem field.

EDUKACYJNE KONTEKSTY BADAŃ MŁODZIEŻY – REFLEKSJA
NA TEMAT ZNACZENIA PODZIAŁÓW SUBDYSCYPLINARNYCH
(NA KANWIE DOŚWIADCZEŃ WSPÓŁPRACY W POLSKIM ŚRO-
DOWISKU SOCJOLOGICZNYM)

Słowa kluczowe: socjologia młodzieży, socjologia edukacji, podziały interdyscyplinarne w socjologii.

Tekst jest autorską refleksją na temat znaczenia podziałów interdyscyplinarnych w socjologii. Szczególnie autor przygląda się motywom i funkcjom rozróżnienia środowiska badawczego socjologii młodzieży i edukacji. Analiza podjęta jest w dwóch wymiarach – meta-naukowym i społecznym. W pierwszym wymiarze autor ukazuje logikę kształtowania się granic interdyscyplinarnych jako działania na rzecz integracji środowiska badaczy. W drugim wymiarze ukazano trudności w określeniu jednoznacznej demarkacji pomiędzy socjologią młodzieży i socjologią edukacji ze względu na przedmiot zainteresowań tych dwóch środowisk naukowych. Tekst ma charakter eseistyczny i stanowi wyraz osobistych refleksji autora oraz zaproszenie do dyskusji w omawianym polu problemowym.

Problematyka badań młodzieżowych jest jednym z ważniejszych tematów podejmowanych przez współczesnych socjologów. Waga tej problematyki wynika z dwóch powodów:

1. po pierwsze wynika to z przesłanek psychospołecznych – „młodość” jest istotnym etapem w rozwoju biografii każdej jednostki i analizy tego, co dzieje się na tym etapie, są istotne dla zrozumienia funkcjonowania osób na progu dorosłości w wymiarze indywidualnym,
2. po drugie wynika to z przesłanek społeczno-kulturowych – obserwacje kolejnych kohort młodzieżowych dostarczają istotnych informacji o specyfice uwarunkowań strukturalnych (ekonomicznych, statusowych, systemów aksjonormatywnych) kształtujących indywidualne losy jednostek.

Młodość stała się ważną kategorią społeczną i w następstwie tego rozwija się interdyscyplina socjologii zajmująca się tą tematyką. Jest to przy tym

dosyć problematyczny obszar analiz z uwagi na nieostrość desygnatu pojęcia „młodzież”. Jak wskazywał Marian Niezgoda (2014), trudno jednoznacznie i precyzyjnie zdefiniować „młodzież” z uwagi na brak jednoznacznych kryteriów demarkacyjnych. Wydawałoby się podstawowe kryterium, jakim jest wiek, okazuje się dyskusyjne. Mówiąc w skrócie – zakres wiekowy młodości konsekwentnie się rozszerza i coraz dłużej jest się młodzieżą. Dla ustalenia przedmiotu zainteresowań subdyscypliny definicyjne staje się bardziej to, co wiąże się ze specyfiką funkcjonowania w społeczeństwie, a nie sam wiek. Ta specyfika wynika z bycia w swoistej pozycji transgresji – przechodzenia z fazy dzieciństwa do fazy dorosłości. Młodzież to osoby, które już nie są dziećmi, ale jeszcze nie są dorosłymi. Można odnieść wrażenie, że łatwiej zdefiniować młodzież poprzez wskazanie czym (*już* albo *jeszcze*) nie jest. Przy czym chyba bardziej upowszechniło się w badaniach przyglądanie temu, czym jeszcze nie są młodzi ludzie, obserwując ich na drodze do dorosłości. Dorosłość przy tym jest definiowana różnorako, ale kluczowe jest tu podmiotowe i samodzielne stanowienie o sobie oraz realizowanie szeregu ról przypisanych w danym społeczeństwie do osób tzw. dojrzałych. Zatem młodzi ludzie jeszcze nie mieszkają samodzielnie, jeszcze nie mają własnych rodzin, jeszcze nie podejmują pracy zarobkowej.

Jest przez to młodzież przedmiotem zainteresowania wielu dyscyplin naukowych – ekonomii, pedagogiki, politologii, antropologii kulturowej i oczywiście socjologii. W samej socjologii zaś zainteresowanie młodzieżą odnajdziemy w wielu subdyscyplinach (oprócz rzecz jasna socjologii młodzieży) – socjologii rodziny, socjologii ruchliwości społecznej, socjologii edukacji (żeby wskazać te najbardziej oczywiste). W niniejszym tekście chciałbym krótko podać refleksji relację tematyki młodzieżowej i edukacyjnej. Pytania, jakie stawiam, sprowadzają się do dwóch kwestii:

1. Czy można wyraźnie oddzielić przedmiot analiz socjologii edukacji i socjologii młodzieży?
2. Jeżeli tak, to czy jest to sensowne, albo inaczej mówiąc, co nam daje taka subdyscyplinarna demarkacja?

Odpowiedź na tak postawione pytanie może być udzielona znów z dwóch perspektyw:

1. Metanaukowej – zastanawiając się nad logiką funkcjonowania pola działalności naukowej.
2. Społecznej – biorąc pod uwagę logikę funkcjonowania dwóch kategorii społecznych (młodzieży i edukacji).

Zastrzegam przy tym, że tekst ma charakter przyczynkarski i eseistyczny, i tylko sygnalizuje potencjalną linię dalszych analiz. Spróbujmy jednak naświetlić te dwa przywołane wątki.

Perspektywa metanaukowa – po co socjologom subdyscypliny?

Nie ma nigdzie oficjalnej listy subdyscyplin socjologicznych. W celu określenia pola instytucjonalnego zróżnicowania wewnętrznego środowiska badaczy identyfikujących się z szeroką dyscypliną socjologii musimy posiłkować się pośrednimi wskaźnikami. Jednym z „kluczy” może być lista sekcji w Polskim Towarzystwie Socjologicznym. Funkcjonuje w nim 26 sekcji definiujących się poprzez przedmiot badań i analiz: 1. Sekcja Socjologii Jakościowej i Symbolicznego Interakcjonizmu, 2. Sekcja Socjologii Pracy, 3. Sekcja Socjologii Wsi i Rolnictwa, 4. Sekcja Socjologii Religii, 5. Sekcja Socjologii Młodzieży i Edukacji, 6. Sekcja Antropologii Społecznej, 7. Sekcja Socjologii Prawa, 8. Sekcja Socjologii Dewiacji i Kontroli Społecznej, 9. Sekcja Pracy Socjalnej, 10. Sekcja Socjologii Nauki, 11. Sekcja Socjologii Ekonomicznej, 12. Sekcja Metodologii Badań Społecznych, 13. Sekcja Socjologii Zdrowia i Medycyny, 14. Sekcja Socjologii Etniczności, 15. Sekcja Socjologii Życia Rodzinnego i Intymności, 16. Sekcja Socjologicznych Problemów Bezpieczeństwa Narodowego, 17. Sekcja Socjologii Sztuki, 18. Sekcja Socjologii Miasta, 19. Sekcja Socjologii Sportu, 20. Sekcja Socjologii Środowiska, 21. Sekcja Historii Socjologii, 22. Sekcja Badań Biograficznych, 23. Sekcja Społeczeństwa Obywatelskiego, 24. Sekcja Socjologii Płci, 25. Sekcja Socjologii Niepełnosprawności, 26. Sekcja Socjologii Ciała.

Innym kluczem może być przyglądanie się obecności subdyscyplin w przestrzeni publikacyjnej. Analiza pełnej bibliografii socjologicznej z perspektywy specjalizacji subdyscyplinarnej jest zajęciem ogromnym i nie mieści tu na to. Dla uproszczenia warto jednak zerknąć na listę tytułów podręczników socjologicznych. Ciekawego wglądu daje lista publikacji w serii PWN poświęconej różnym obszarom analitycznym socjologii. Znaleźć tu można: 1. Socjologię ciała, 2. Socjologię edukacji, 3. Socjologię miasta, 4. Socjologię rodziny, 5. Socjologię ekonomiczną, 6. Socjologię kultury, 7. Socjologię płci, 8. Socjologię języka, 9. Socjologię bezpieczeństwa, 10. Socjologię Internetu, 11. Socjologię epidemii (i to nie wszystkie definiujące subdyscyplinarne ujęcia badań socjologicznych).

Wskazanie tych dwóch układów odniesienia pokazuje na dwa wymiary znaczenia podziałów subdyscyplinarnych. Z jednej strony widzimy próby zakreślenia granic przedmiotowego zainteresowania badawczego – dookreślenie „czego” socjologią się zajmujemy, pozwala na specjalizację zawodową, zawężenie pola poszukiwań teoretycznych, lepsze dopasowanie nomenkla-

turowe w komunikacji z innymi specjalistami dzięki aparaturze pojęciowej, którą kodyfikują wskazane podręczniki. Mówiąc inaczej, podziały subdyscyplinarne pomagają w ukierunkowaniu osobistego rozwoju zawodowego badacza.

Z drugiej strony, patrząc na spis nazw sekcji PTS odnajdujemy znaczenie środowiskowe etykiet subdyscyplinarnych. Zajmowanie się daną tematyką, „wzmocnione symbolicznie” etykietyzującą dodatkowo legitymizowaną przez istotną instytucję daje poczucie tożsamości zawodowej w rozumieniu przynależności do określonej grupy społecznej – utożsamienia się z innymi ludźmi podziеляjącymi nasze zainteresowania badawcze, i co za tym często idzie, stosującymi te same metody i wykorzystującymi te same teorie.

Jest to specyficzny kapitał społeczny. Posługując się nomenklaturą proponowaną przez Pierre’a Bourdieu powiemy, że przynależność do środowiska związanego z subdyscypliną daje kapitał symboliczny, poprzez przynależność do rozpoznawalnej grupy oraz może być okazją do zdobycia kapitału kulturowego, poprzez możliwości pozyskiwania nowej wiedzy. Jest to też ważna platforma sieciowania się, budowania współpracy w zespołach badawczych, wspólnego aplikowania o granty itp.

W sensie psychospołecznym pojawienie się środowiska społecznego wokół subdyscypliny daje też szansę na uznanie, akceptację i dowartościowanie badacza, jeżeli jego prace zostaną pozytywnie ocenione. Mówiąc inaczej, takie uznanie jest łatwiejsze do uzyskania w środowisku osób skupiających się na określonym wycinku badawczego spektrum. W procesie budowania tożsamości zawodowej oraz utrzymywania motywacji do dalszej aktywności w polu akademickim jest to wręcz niezbędne. Bez uczestnictwa w społecznych rytuałach konferencji i kongresów łatwo „zgubić” sens, stracić motywację do podejmowania kolejnych wysiłków publikacyjnych, badawczych, aplikacji o granty itp. Mówiąc językiem Petera McLarena (2015), podczas spotkań subdyscyplinarnych środowisk realizują się rytuały rewitalizacji, które przypominają wszystkim uczestnikom, kim są, po co robią to, co robią i utrzymują ich motywację do przestrzegania zasad grupowej solidarności.

Immanentnym elementem tego procesu jest wyznaczanie granic pomiędzy tym, gdzie się kończy dana subdyscyplina i zaczyna już sfera tematów i problemów nieuprawnionych. Utożsamienie odbywa się często, jeżeli nie zawsze, przez odróżnienie. Odróżniamy się w ramach dyscypliny, utożsamiając z szerokim środowiskiem socjologów, w „subdyscyplinarnych plemionach” i szukając bardziej precyzyjnych tożsamości profesjonalnych. Działa to w trzech wymiarach:

- a) przedmiotowym – poprzez dookreślanie jakimi tematami się zajmujemy w ramach subdyscypliny a jakimi nie,

- b) metodycznym – poprzez określenie obowiązującej nomenklatury pojęciowej, zakresu stosowanych teorii oraz metod badawczych.
- c) ludzkim – poprzez określanie kogo uznaje się za przedstawiciela danej subdyscypliny.

Odwołując się do kryteriów instytucjonalizacji wskazanych, chociażby przez Kazimierza Słomczyńskiego (2020), granice, trwałość i nazwa są podstawą grupowej tożsamości. Przy czym trwałość zależy od aktywności ludzi identyfikujących się z nazwą, która etykietuje granice danej grupy.

Biorąc pod uwagę powyższe uwagi, należy stwierdzić, że bez trudu da się wskazać odrębność zaplecza teoretycznego socjologii edukacji i socjologii młodzieży. Widoczne są też różnice w stawianych problemach badawczych. Da się też zauważyć odrębność środowiskową. Z tej perspektywy podział na subdyscypliny socjologii młodzieży i socjologii edukacji jest możliwy i wręcz potrzebny dla rozwoju środowiska badaczy danej tematyki. Jest ważny dla poszczególnych naukowców, jak i dla rozwoju wiedzy na temat danego obszaru rzeczywistości, który staje się podstawą wyodrębnienia subdyscypliny.

Czy da się badać edukację, bez badań młodzieży i czy da się badać młodzież bez badań edukacji? – perspektywa społeczna

Sensowność podziału subdyscyplinarnego staje się jednak bardziej problematyczna, gdy popatrzymy na przedmiot zainteresowania dwóch środowisk badawczych – socjologii edukacji i socjologii młodzieży. Kluczowym aspektem funkcjonowania rzeczywistości społecznej łączącym te dwie subdyscypliny jest właśnie edukacja, zwłaszcza edukacja w jej aspekcie formalnym. I o ile jeszcze jest możliwe badanie edukacji bez odniesienia się do kategorii młodzieży, jeżeli skupimy się na wczesnych etapach kształcenia, to już rozważając kwestie związane z funkcjonowaniem edukacji formalnej na poziomie ponadpodstawowym i wyższym, siłą rzeczy zaciera się granica. Aktorami zjawisk i procesów analizowanych w ramach socjologii edukacji jest młodzież.

Zwróćmy tu uwagę na specyfikę badawczą socjologii edukacji. Da się ona (przy całej jej wielowątkowości, mnogości orientacji teoretycznych i tradycji metodologicznych) sprowadzić do trzech perspektyw tematycznych:

1. instytucjonalnej – traktującej edukację i szkoły jako zbiurokratyzowane instytucje kreujące porządek społeczny,
2. socjalizacyjnej – traktującej edukację jako narzędzie kształtowania postaw i wartości,
3. alokacyjnej – traktującej szkołę i system edukacji jako narzędzia wprowadzania jednostek na pozycje społeczne w życiu dorosłym.

Każde z tych pól problemowych może być analizowane z perspektywy różnych orientacji teoretycznych, które oświetlają inne aspekty funkcjonowania edukacji w odniesieniu do poszczególnych pól problemowych. Jakkolwiek są one rozbieżne w zakresie źródeł teoretycznych i metod badawczych, to każde z wyróżnionych pól dopełnia opis funkcjonowania edukacji w strukturach społecznych, a jednocześnie ukazuje szkołę i system oświaty jako rzeczywistość społeczną rządzącą się specyficznymi regułami (szerzej patrz: Mikiewicz 2017).

Socjologia edukacji obserwuje zatem edukację formalną w tych trzech wymiarach, stawia pytania o zasady funkcjonowania instytucji edukacyjnych i, co ważne, o efekty działania tych instytucji dla kolejnych pokoleń jednostek. Zrozumienie współczesnego społeczeństwa i jego zmienności wymaga przyjrzenia się procesom zachodzącym w instytucji, która obejmuje życie wszystkich obywateli państw rozwiniętych przez coraz dłuższy okres. Procesy ekspansji edukacyjnej prowadzą do ukształtowania się tzw. uszkolnionego społeczeństwa (*schooled society*), w którym kariera szkolna jest jedną z kluczowych aktywności w życiu człowieka i przesądza o przyszłości jego życia (Baker 2009a, 2009b). Można w nim zaobserwować zjawisko „edukacjonalizacji”, czyli ekspansji form życia szkolnego, zwłaszcza w wymiarze narzędzi i procedur szkoleniowych, na inne sfery życia (Baker 2011; Mikiewicz 2016, 2020, Schaub 2010).

Socjologia edukacji dostarcza zatem ważnej wiedzy dla badaczy młodzieży, opisując i tłumacząc procesy socjalizacji, selekcji i alokacji dokonujące się w systemie szkolnym. Edukacja jest istotnym elementem świata przeżywanego młodych ludzi, treścią ich aktywności, układem odniesienia dla pozycjonowania w strukturach biograficznych i stratyfikacyjnych. Jednym z ważkich tematów w tym kontekście jest problematyka wyborów edukacyjnych i zawodowych młodych ludzi, które pozycjonują ich na trajektoriach społecznych wiodących do określonych statusów społecznych. Niezliczone badania pochylają się nad motywami wyborów, konsekwencjami tych wyborów, i charakterystyką społecznych uwarunkowań tych decyzji.

Ekspansja edukacji prowadzi do wydłużania się młodości, poprzez odsuwanie w czasie momentu pełnej samodzielności – czas edukacji jest traktowany jako okres przygotowawczy do wejścia w role dojrzałych członków społeczności. Analizy kultury studenckiej mają dostarczyć wiedzy o świecie wartości młodzieży, a analizy podejmowania pierwszej aktywności zawodowej pokazują relacje pomiędzy wcześniejszymi wyborami edukacyjnymi a dalszymi losami na rynku pracy. Kolejne etykiety pokoleniowe (X, Y, Z itp.) nie mogą się obyć bez odniesień do sposobu postrzegania i wykorzystywania edukacji przez młodych ludzi.

Z drugiej strony nie jesteśmy w stanie zrozumieć dynamiki funkcjonowania samych instytucji edukacyjnych bez wiedzy o wartościach młodych ludzi, ich charakterystyk mentalnych, motywacji i społeczno-kulturowych uwarunkowaniach socjalizacyjnych. Z tej perspektywy to badania nad młodzieżą dostarczają treści pozwalających zrozumieć ekspansję edukacji na kolejnych szczeblach obserwowaną w latach 90. XX wieku i na początku XXI wieku. Wiedza ta też tłumaczy, dlaczego występują różnice w popularności poszczególnych kierunków studiów czy też zjawisko „renesansu edukacji zawodowej”. To wiedza dostarczana przez socjologów młodzieży może pozwolić na zrozumienie, dlaczego tak zwana kultura studencka wygląda dziś odmiennie niż w latach 70. i 80. XX wieku i jakie to ma znaczenie dla pracy instytucji edukacji wyższej. Idąc dalej, wiedza o młodzieży pozwala zrozumieć, dlaczego formalnie takie same instytucje edukacyjne osiągają różne efekty edukacyjne (na przykład biorąc pod uwagę wyniki egzaminów maturalnych). To tylko niektóre tematy, pokazujące nierozwalny związek badań edukacyjnych i młodzieżowych.

Prowadzi nas to do wniosku, że nie jest możliwa pełna separacja tematyczna analiz prowadzonych w dwóch subdyscyplinach. Rodzi to często wątpliwości tożsamości zawodowej – niektórzy z nas uważają się lub/i są uważani jednocześnie za socjologów edukacji i młodzieży.

Podsumowanie

Czy zatem podziały subdyscyplinarne na badaczy edukacji i młodzieży mają sens? Przyjmując perspektywę metanaukową jest to jak najbardziej uzasadnione działanie środowiska społecznego badaczy poszukujących wyraźniejszych odniesień tożsamościowych. Z punktu widzenia dynamiki zjawisk społecznych będących przedmiotem zainteresowania tych dwóch subśrodków badawczych jest to mniej oczywiste. Jaki z tego wniosek?

Ten krótki esej jest wyrazem osobistej refleksji autora na podstawie doświadczeń współuczestnictwa w polu badawczym zajmującym się kwestiami edukacyjnymi i młodzieżowymi oraz współpracy w ramach Sekcji Socjologii Młodzieży i Edukacji Polskiego Towarzystwa Socjologicznego. Definiując samego siebie jako przede wszystkim socjologa edukacji, nie potrafię i nie chcę stawiać sztywnej granicy między badaniami edukacyjnymi i młodzieżowymi. Jakkolwiek przytoczone wcześniej argumenty metanaukowe sugerują coraz węższą specjalizację, to doświadczenia współpracy z badaczami definiującymi się jako socjologowie młodzieży pokazują, jak bardzo uzupełniamy się teoretycznie i analitycznie. Dzięki temu możemy lepiej opisywać i rozumieć otaczającą nas rzeczywistość, a to jest chyba podstawowy cel aktywności naukowej.

Wyrazem tego „powiązania” tematycznego i środowiskowego jest właśnie nazwa Sekcji Socjologii Młodzieży i Edukacji PTS, która „pod jednym dachem” w ramach „wspólnej etykiety” daje możliwość środowiskowej przynależności, tworzy przestrzeń owocnej współpracy ludzi, którzy się cenią i mogą się od siebie uczyć.

Literatura | References

- BAKER D. P. (2009a), The educational transformation of work: towards a new synthesis, „Journal of Education and Work”, 22(3), s. 163-191.
- BAKER D. P. (2009b), The schooled society. The educational transformation of global culture, Stanford University Press, Stanford.
- BAKER D. P. (2011), The future of schooled society: the transforming culture of education in postindustrial society, [w:] *Frontiers in sociology of education*, red. M. Hallinan, Dordrecht, Springer, s. 11-34.
- McLAREN P. (2015), *Życie w szkołach. Wprowadzenie do pedagogiki krytycznej*, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, Wrocław.
- MEYER J. (2011), The effects of education as an institution, [w:] *The structure of schooling. Readings in sociology of education*, red. R. Arum, I. R. Beattie, K. Ford, Los Angeles, Sage, s. 510-519.
- MIKIEWICZ P. (2016), *Socjologia edukacji. Teorie, koncepcje, pojęcia*, PWN, Warszawa.
- MIKIEWICZ P. (2017), Oblicza socjologii edukacji – w stronę syntetycznego modelu analiz, „Edukacja”, 3, s. 5-19.
- MIKIEWICZ P. (2020), Educationalisation and its implications for contemporary society, „Dyskursy Młodych Andragogów/Adult Education Discourses”, 21, s. 9-19, <https://doi.org/10.34768/dma.vi21.562>
- NIEZGODA M. (2014), Młodzież jako przedmiot zainteresowania socjologii, „Rocznik Lubuski”, red. M. Zielińska, 40(2a), s. 43-56.
- SCHAUB M. (2010), Parenting cognitive development: the institutional effects of mass education on the social construction of childhood and parenting, „Sociology of Education”, 83(1), s. 46-66.
- SŁOMCZYŃSKI K. M. (2020), Co to są ‘nauki socjologiczne’ w polskiej klasyfikacji dziedzin i dyscyplin naukowych? Analiza konsekwencji decyzji biurokratycznych, „Studia Socjologiczne”, 3, s. 187-205.